

● **हिरवा चारा वाळवून साठवून ठेवणे :** या पद्धतीने हिरवा चारा वाळवून साठवून ठेवावा. वाळलेल्या चान्यामध्ये पाण्याचे प्रमाण १२-१५% असावे. या पद्धतीनेही चारा साठवता येतो.

5) **चान्याची गुणवत्ता वाढविणे :** कमी प्रतीच्या चान्याची योग्य पद्धतीने गुणवत्ता वाढवून ते जनावरांना द्यावे, वाळलेल्या चान्यामध्ये प्रथिनांचे प्रमाण खूप कमी असते. ते वाढविण्यासाठी चान्यावरती २-३% युरियाची फवारणी करून ते झाकून ठेवावे व २१ दिवसानंतर जनावरांना द्यावे.

6) **हाईड्रोपोनिक्स तंत्राचा वापर :** हाईड्रोपोनिक्स या नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करून मातीशिवाय चारा निर्मिती करता येते. हाईड्रोपोनिक्स चान्याचा वापर केल्यास सकस खाद्यावर होणारा खर्च कमी करता येतो. मका, गहू इत्यादी बियाणांचा वापर करून चारा तयार करता येतो. अल्पभूधारक शेतकऱ्यांसाठी हाईड्रोपोनिक्स तंत्रज्ञान खूप उपयुक्त आहे.

7) **पूर्ण अन्न घटक विटा :** या नवीन पद्धतीनुसार पूर्ण अन्न घटक विटा तयार करून जनावरांना देता येतात. यामध्ये चारा वाया जाण्याचे प्रमाण खूप कमी असते. पूर्ण अन्न घटक विटा तयार करताना यामध्ये कमीत कमी ८६% वाळलेला चारा, १०% काळा गुळ, २% खनिज मिश्रण, १% युरिया व १% मीठाचे प्रमाण असावे.

भाकृअनुप-राअस्ट्रेप्रसं/तांत्रिक हस्तपत्रक क्र. १७

संशोधन आणि संग्रहण

एन. पी. कुराडे, अमोल गलांडे, ए. व्ही. निर्मळे,
एस. एस. पवार, बसवराज सज्जनार, अंकुश कांबळे,
जगदीश राणे व नरेंद्र प्रताप सिंग

अधिक माहितीसाठी संपर्क

निदेशक

भाकृअनुप-राष्ट्रीय अजैविक स्ट्रेस प्रबंधन संस्थान
(समतुल्य विश्वविद्यालय)

माळेगाव खु., बारामती 413 115, पुणे, महाराष्ट्र

☎ 02112-254057

☎ 02112-254056

🌐 www.niam.res.in

आदिवासी उप-योजना २०१६-२०१७

दुभत्या जनावरांचे उन्हाळ्यातील चारा व्यवस्थापन

भाकृअनुप
ICAR

हर कदम, हर डगर
किसानों का हमसाथर
भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद

AgriSearch with a human touch

राअस्ट्रेप्रसं
NIAASM

भाकृअनुप-राष्ट्रीय अजैविक स्ट्रेस प्रबंधन संस्थान

(समतुल्य विश्वविद्यालय)

भारतीय कृषि संशोधन परिषद,
कृषि संशोधन आणि शिक्षण विभाग

कृषि आणि शेतकरी कल्याण मंत्रालय, भारत सरकार

माळेगांव, बारामती, पुणे 413 115, महाराष्ट्र, भारत

दुभत्या जनावरांचे उन्हाळ्यातील

चारा व्यवस्थापन

शेती व पशुसंवर्धन हे एकमेकांना पूरक व्यवसाय आहेत. पशुसंवर्धन करताना शेतीमध्ये चारा व्यवस्थापन खूप गरजेचे आहे. भारत देश दुग्ध उत्पादनामध्ये प्रथम क्रमांकावर आहे. परंतु वेगवेगळ्या ऋतुमध्ये दुग्ध उत्पादन कमी-जास्त होते. त्यामध्ये हिवाळ्यामध्ये दुग्ध उत्पादन वाढते व उन्हाळ्यामध्ये दुग्ध उत्पादनात मोठ्या प्रमाणात घट झालेली दिसून येते. त्यामुळे शेतकऱ्याचे खूप नुकसान होते. त्यासाठी पशुपालकाने जनावरांचे योग्य व्यवस्थापन करणे गरजेचे आहे. उन्हाळ्यामध्ये दुग्ध उत्पादन कमी होण्याचे एक महत्वाचे कारण म्हणजे अयोग्य चारा व्यवस्थापन, जर शेतकऱ्याने हिवाळ्यामध्ये व पावसाळ्यामध्ये चान्याचे योग्य व्यवस्थापन केल्यास उन्हाळ्यामध्ये दुग्ध उत्पादन नियमित राहण्यास मदत होईल. उन्हाळ्यामध्ये पाणी कमी असल्यामुळे हिरवा चारा मिळणे कठीण जाते त्यासाठी योग्य नियोजन करणे गरजेचे आहे.

1) **चारा पिकांची निवड** : उन्हाळ्यामध्ये बहुतांश भागामध्ये पाण्याची कमतरता आढळते. त्यामुळे चारा पिकांचे उत्पादन घेणे कठीण होते. ते टाळण्यासाठी कमी प्रमाणात पाणी लागणाऱ्या चारा पिकांची व वाणांची निवड करावी. पाणी जर मुबलक प्रमाणात असेल तर पिकापासून चारा व धान्यही मिळेल असे वाण निवडावेत. तसेच शासनाने प्रसारित केलेल्या योग्य वाणांची निवड करावी.

चारा पिकांची माहिती

अ. नं.	पिकाचे नाव	बियाणे किलो/हेक्टर	उत्पादन क्विंटल/हेक्टर	प्रथिनांचे प्रमाण (%)	वाण
१	ज्वारी	४०	५००-५५०	८ ते १०	-
२	बाजरी	१०	४५०-५००	७ ते ९	जायंट बाजरा, राजको बाजरा, बायफ बाजरा
३	मका	७५	५००-६००	९ ते ११	आफ्रिकन टॉल, मांजरी कांपोझीट, विजय,
४	ओट	१००	५००-६००	८ ते ९	फुले हरिता, केंट, जे. एच. ओ. ८२२
५	बरसीम (घोडा घास)	३०	६००-८००	१७ ते १९	वरदान, मेस्कावि, जे.बी. १, जे.एच.बी. १४६
६	लसुन घास	२५	१०००-१२००	१९ ते २२	आर. एल. ८८, सिरसा-९, आनंद-२
७	चवळी	४०	३००-३५०	१३ ते १५	श्वेता, ई.सी. ४२१६, बुंदेल लोबीया
८	संकरीत नेपियर गवत	३७,००० ठोंबे	२०००-२५००	८ ते ९	यशवंत, फुले जयवंत
९	स्टायलो	१०	२००-२५०	१२ ते १४	फुले क्रांति

2) **कडबा कुट्टी यंत्राचा वापर** : जनावरांना चारा देताना कडबा कुट्टी यंत्राचा वापर करावा. त्यामुळे चान्याचे २-४ से.मी. आकाराचे तुकडे होतात व चारा वाया जाण्याचे प्रमाण कमी होते. तसेच जनावरांची पाचनक्रिया सुधारून अन्नघटकांची उपलब्धता व उपयोगिता वाढते.

3) **सकस खाद्याचा वापर** : दुग्ध उत्पादनाच्या प्रमाणात जनावरांना सकस खाद्य दिल्यास दुग्ध उत्पादनात वाढ होते.

4) **चान्याची साठवण** : हिवाळ्यामध्ये उपलब्ध चान्याचे योग्य पद्धतीने व्यवस्थापन केले तर हिवाळ्यामध्ये मुबलक प्रमाणात उपलब्ध असणारा चारा उन्हाळ्यामध्ये वापरता येतो.

● **मुरघास तयार करणे** : मुरघास या नवीन पद्धतीनुसार हिरवा चारा साठवता येतो. जनावरांना मुरघासाची सवय झाल्यानंतर उन्हाळ्यात समाधानकारक दुग्धउत्पादन घेण्यास मदत होते.

